

מבט על, גיליון 908, 23 במארס 2017

המערכה לעיצוב פני סוריה: תמונת מצב צבאית, דיפלומטית והזווית הישראלית

צבי מגן ואודי דקל

תמונת המצב הצבאית

לאחר למעלה מ-6 שנים עקובות מדם, כחצי מיליון הרוגים (רובם אזרחים) ומיליוני פליטים ועקורים, באחרונה גוברים הסימנים לסיום מלחמת האזרחים בסוריה - מלחמה שהחלה כהתקוממות אזרחית, התפתחה גם למלחמת ארגוני ג'האד ובהמשך למלחמה בין מתמודדים על דומיננטיות אזרחית בהשתתפות גורמי הכוח המובילים במזרח התיכון והמעצמות העולמיות.

המפנה במלחמה החל בספטמבר 2015 כאשר החליט נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, על התערבות צבאית רוסית בסוריה, במטרה לשמר את משטרו של בשאר אל-אסד. ההצלחות בשדה הקרב של הקואליציה הפרו-אסדית בהובלת רוסיה ובהשתתפות איראן על מגוון שלוחיה (proxies) ובכללם חזבאללה, הגיעו לשיאן לאחר נפילתה של העיר הצפונית המרכזית חלב בדצמבר 2016. כך הושלם המאמץ העיקרי לשמירה על שלטון אסד בעמוד השדרה של סוריה, בו מצויים רוב האוכלוסייה ומרכזי השלטון. בעקבות זאת הושק מאמץ מדיני בהובלת רוסיה להשגת הסדר הכולל הפסקת אש יציבה וקביעת העקרונות לתקופת המעבר, בדרך לעיצוב פני סוריה והמשטר בעתיד.

בכיסוי הדיונים בדבר תקופת המעבר והסדר עתידי בסוריה נמשך השינוי במאזן הכוחות הפנימי ובעוצמת ההשפעה של השחקנים החיצוניים המעורבים בלחימה. בחסות הפסקת האש והשיחות בין הצדדים באססנה ובז'נבה, רוסיה ואיראן מסייעות לכוחות אסד להרחיב את שליטתו בגזרות שונות בסוריה: מזרחית לחלב, בעוטף דמשק ואזור חומץ (שם הושג הסדר לפינוי קבוצות המורדים). כן יש עדויות שחזבאללה, בחסות איראן, פועל לשינוי דמוגרפי בעיקר בשטחים הסמוכים לגבול סוריה-לבנון, כדי לעצב סביבה דמוגרפית נוחה יותר ל"יום שאחרי".

במקביל, הולך וקרב הניצחון על 'המדינה האסלאמית' במזרח סוריה ושחרור השטחים שבשליטתה. מאז כניסתו לתפקיד של הנשיא דונלד טראמפ, ארצות הברית פועלת במרץ להבסת 'המדינה האסלאמית'. פיקוד המרכז האמריקאי מקדם מתקפה לשחרור א-רק, בירת 'המדינה האסלאמית' בסוריה. הכוחות האמריקאים הפועלים בצפון ובמזרח סוריה תוגברו על ידי מאות נחתים, בנוסף לכ-500 חיילי כוחות מיוחדים הפועלים באזור. הכוחות הדמוקרטים הסוריים (SDF) הולכים וסוגרים על א-רק. אלה הוקמו בחסות אמריקאית וכוללים לוחמים מהמיליציה הכורדית YPG לצד קבוצות לוחמים ערבים סונים, והם השותפים העיקריים של ארצות הברית במערכה הקרקעית נגד 'המדינה האסלאמית' בסוריה. כל זאת, כאשר בה בעת גם כוחות הצבא הסורי הכפופים לאסד חותרים להגיע לא-רק ממערב.

תמונת המצב הדיפלומטית

מאז ההתערבות הצבאית שלה, הפכה רוסיה לשחקן הבכיר במגרש הסורי ואף הגדילה השפעתה הכללית במזרח התיכון. כניסת הנשיא טראמפ לבית הלבן יוצרת ציפיות לשיתוף פעולה בין רוסיה לארצות הברית, ומאידך גיסא עולים סימנים לשינוי במדיניות האמריקאית במזרח התיכון, בשאיפה לבלום את השפעת איראן בד בבד עם שיקום היחסים עם מדינות ערב הסוניות. לפיכך, חרף הישגיה

המערכה לעיצוב פני סוריה: תמונת מצב צבאית, דיפלומטית והזווית הישראלית **מאת: צבי מגן ואודי דקל**

המכון למחקרי ביטחון לאומי

מבט על, גיליון 908, 23 במארס 2017

בסוריה והשיפור במעמדה האזורי, נראה שמוסקבה תשאף לפני הכול להגיע להבנות עם וושינגטון ולהגביר את התאום עמה כדי לשמר את המשטר העלווי בסוריה.

מדיניות ממשל טראמפ ביחס לרוסיה עדיין אינה ברורה. את כוונתו הגלויה של הנשיא להתקרב למוסקבה משבשות חשיפת פרשיות הקשר של אנשיו עם הרוסים במהלך מסע הבחירות ועמדת הגורמים המקצועיים בממשל, הדוגלים בהפעלת לחץ ומדיניות אסרטיבית כלפי רוסיה. זירת המזרח התיכון, ובמרכזה ההסדר בסוריה, הופכים בפועל למבחנו הראשון של ממשל טראמפ ביחסיו עם רוסיה. הממשל ממוקד בראש ובראשונה בהבסת 'המדינה האסלאמית' בתקיפות אוויריות שלה ושל ארגוני המורדים הסלפים-ג'יהאדים הנגועים בצבעי אל-קאעדה, תוך מתן המושכות לרוסיה בהובלת תהליך ההסדרה בסוריה.

טורקיה, התומכת בקבוצות המורדים המזוהות עם האחים המוסלמים ובצבא סוריה החופשי (FSA), תפסה מעמד בכיר בדיונים על עתיד סוריה לאחר השתלטותה על שטחים בצפון סוריה. אנקרה מוטרדת מאד מהתחזקות ההשפעה הכורדית שם ופועלת לדחיקת הכוחות הכורדיים מזרחית לנהר הפרת. במסגרת זו היא מעוניינת להשתתף במאמץ הצבאי להשתלטות על א-רק, כדי למנוע כל הישג מהכורדים, בדרך לכינון אזור ביטחון מדרום לגבול טורקיה-סוריה.

איראן מצדה מתמידה בשאיפתה לשמור על סוריה שלמה תחת שלטון עלווי. לכן היא אינה שלמה עם מה שנראה כמדיניות הרוסית בפועל, קרי כינון הלכה למעשה של מעין פדרציה בסוריה, המשלימה עם יחסי הכוחות הפנימיים ומעניקה סוג של אוטונומיה באזורים בהם יש גורם כוח דומיננטי ששולט במרחב (למשל בחבל הכורדי בצפון סוריה, או במובלעת הסונית באזור אדלבי). איראן גם אינה שבעת רצון מהתפקיד המרכזי שנתנה רוסיה לטורקיה בייצוג המורדים הסונים בשיחות, כמו גם בהכרה במרחב ההשפעה הטורקית בצפון סוריה. בשלב זה משתפת איראן פעולה עם רוסיה, אך במקביל מסייעת לאסד להרחיב את שליטתו באזורים נוספים וממשיכה לספק אמצעי לחימה לזרוע הביצועית המרכזית שלה – חזבאללה.

לא ברורה עד הסוף נכונותה של רוסיה להתחשב ברצונותיה של איראן, ואין להוציא מכלל אפשרות קיומם של ניגודי עניינים בין השתיים. עם זאת, מוסקבה מתקשה להיענות לדרישות ארצות הברית לצמצם את ההשפעה האיראנית בסוריה לאחר שהאחרונה סיפקה את "המגפיים בקרקע", שאפשרו את הניצחון של הקואליציה הפרו-אסדית בחלב. יתר על כן, לרוסיה אף מגוון אינטרסים רחב יותר שקושר אותה עם איראן (אנרגיה, מכירת נשק, סחר ועוד).

הגברת המעורבות של ישראל?

לאור ההבנה של ישראל שהסתיים שלב הלחימה העיקרי במלחמת האזרחים בסוריה – בה צפתה מנגד ולא "הזילה דמעה" מהקזת הדם ההדדית של אויביה – וכי החלה מערכה חדשה לעיצוב מדיני של פני סוריה, יצא ראש הממשלה נתניהו למפגש עם הנשיא פוטין. המפגש התמקד בהדגשת מורת רוחה של ישראל מהדומיננטיות האיראנית בסוריה ומהישארותם הצפויה בסוריה של כוחותיה ושלוחיה במסגרת ההסדרה העתידית. לא רק זאת, ישראל חזרה וסימנה את הקווים האדומים שלה, שהחשוב בהם הוא מניעת פריסת כוחות של איראן ושלוחיה בדרום סוריה, בסמוך לגבולה. זה כנראה גם הרקע לתקיפה האווירית שבוצעה בשבוע שעבר בעומק סוריה, באתר אחסנה המשמש את חזבאללה ו/או את הכוחות הכפופים לאיראן. הניסיון הסורי ליירט את המטוסים שתקפו מנגד באמצעות טילי קרקע-אוויר מסוג ס.א-5 מעיד על איכות המטרות שנתקפו וכן על שינוי כללי משחק אפשרי: סוריה לא תהא מוכנה לספוג יותר תקיפות ישראליות ללא תגובה. זימון שגריר ישראל

המערכה לעיצוב פני סוריה: תמונת מצב צבאית, דיפלומטית והזווית הישראלית
מאת: צבי מגן ואודי דקל

המכון למחקרי ביטחון לאומי

מבט על, גיליון 908, 23 במארס 2017

במוסקבה לשיחת הבהרה בעקבות האירוע נועד לאותת לישראל את מורת רוחה של רוסיה מהרחבת הפעילות הצבאית הישראלית לעומק סוריה.

רוסיה מתייחסת לישראל כמעצמה אזורית שבכוחה להשפיע על מכלול ההתפתחויות בזירה הסורית. יש לה עניין מוכח לתאם את מהלכיה באזור עם ישראל, תוך הימנעות מחיכוך צבאי עמה, ובין הצדדים מתקיים תאום ביטחוני במרחב הסורי, שהוכיח את יעילותו. כן קיימת מודעות רוסית לעניינה של ישראל במניעת התבססות כוחות הכפופים לאיראן בקרבת גבולה, כמו גם לרגישותה לנוכחות איראנית בכלל בסוריה, ורוסיה אינה מתנגדת לתאום אסטרטגי עם ישראל בנוגע לעתיד המרחב הסורי.

איראן מסמנת שאינה חוששת מהתביעה הישראלית למנוע התבססות כוחות הקשורים אליה באזור הגבול בין ישראל וסוריה, והיא העבירה כוחות של מליציות שיעיות וחזבאללה לדרעא, לטובת לחימה לצדם של כוחות אסד במאמץ מחודש להשתלטות על העיר הדרומית. כמו כן, האיראנים הכריזו על הקמת כוח חדש במסגרת המיליציה השיעית העיראקית חזבאללה אל-נוג'בה, שנלחמת בסוריה תחת פיקוד איראני. דובר הכוח אמר שהוא לא יפנה את סוריה עד שיסולק אחרון הטרוריסטים מאדמתה ובנוסף לכוח הלוחם בסוריה מוקמת יחידה ייעודית לשחרור רמת הגולן.

ישראל, שלא באמת טבלה את ידיה בביצה הסורית, חשה נטולת השפעה על ההסדרים שמתעצבים כעת במוסקבה, בטהראן, באנקרה, באסטנה ובז'נבה. לשם הצגת חששותיה וקוויה האדומים של ישראל ביתר תוקף, נדרש ראש הממשלה נתניהו לפגישתו הרביעית עם הנשיא פוטין מאז 2015. בסמוך לפגישה זו ביקר במוסקבה גם נשיא טורקיה ארדואן. קשה להניח כי הוא לא דן עם פוטין באותם העניינים. בקרוב צפוי להיערך במוסקבה גם ביקור של נשיא איראן רוחאני. רוסיה תנסה לבטח להרגיע את חששותיהם של כל השחקנים הללו ולהעביר ביניהם מסרים חשאיים כמתווכת. במערכת הזו, ארצות הברית משחקת תפקיד משני, אינה מתייצבת בקדמת הבמה ושומרת בינתיים את קלפיה קרוב לחזה.

המצאות ישראל במערכה חדשה, בה היא תהיה יותר פעילה ופחות חשאית, באה לביטוי בדברי ראש הממשלה נתניהו שהתייחס לתקיפה הישראלית האחרונה: "המדיניות שלנו מאוד עקבית, כשאנחנו מזהים ניסיונות להעביר נשק מתקדם לידי חיזבאללה, יש לנו את המודיעין ויש לנו את ההיתכנות המבצעית – אנחנו פועלים כדי למנוע את זה. זה מה שהיה וזה מה שיהיה. אני יכול לדבר על הנחישות שלנו, היא איתנה, והראיה לכך היא שאנחנו פועלים. וכל אחד צריך לקחת את זה בחשבון, כולם". אמירה זו מבטאת החלטה של ישראל להגביר את מעורבותה במתרחש בסוריה, לאור ההערכה כי יחסי הכוחות משתנים לרעתה. השאלה הגדולה היא, עד כמה תוכל ישראל להיות נחושה בשמירה על הקווים האדומים שהציבה ובמניעת התעצמות חזבאללה ושלוחיה האחרים של איראן בסוריה, וזאת בלי לערער את יחסיה המיוחדים עם מוסקבה ובלי לגרום להסלמה רחבה בזירה הצפונית.